

tujec izročil pismo in pristavil: «Zelo važno in nujno! Že prej sem vas iskal na stanovanju. S tem listom se zglasite.»

Po teh tajinstvenih besedah se je neznanec prav tako naglo umaknil, Molj pa je ves zavzet in obenem vzradoščen takoj pretrgal ovoj in prečital naslednje vrstice:

— — — — —
Brezpogojno se zglasite danes ob petih. Poslopje
Allan & Co., II. nadstropje, soba 8. Vhod pri malih
stranskih vratih. Rubin.

«Rubin!» je vzkliknil Molj, «to je torej tajni glavar naše družbe!»
(Dalje prihodnjič.)

Književna poročila.

Jurčičevih zbranih spisov III. zvezek: Klošterski žolnir. Deseti brat. Uredil dr. Ivan Prijatelj. V Ljubljani 1922. Tiskovna zadruga. Str. XLII + 434.

Slovstven dogodek je vsak nov zvezek Jurčičevih Zbranih spisov, ki jih urejuje vseučiliški profesor dr. Ivan Prijatelj. Izmed dosedanjih je zbudil največjo pozornost ta, tretji. Iz vsake vrstice obširnega, 42 strani obsegajočega «urednikovega uvoda» ter iz podrobnih njegovih «opomb», ki jih je nad eno polo drobnega tiska, odseva nele strokovnjaška temeljitost, ki odgovarja njegovemu poklicu, ampak očitna ljubezen do snovi in do pisatelja samega; zato vabijo znanstvena razmotrivanja dr. Prijateljeva tudi nestrokovnjaškega pa mislečega bralca, takega, ki ga oživlja nagon, da «svojega» Jurčiča nele čita, ponovno čita, ampak ob njem in v njem študira, preudarja ter si ne samo teši srce, ampak tudi bodri um in spoznanje.

«Svojega» Jurčiča, tako smo zapisali. V prvem in drugem desetletju našega stoletja se je Jurčič v našem obligatnem slovstvu moral umakniti v ozadje; v burnem pa tudi bujnem razmahu naše «moderne» dvajsetega stoletja javno zanj ni bilo mesta. «Tretje in četrtošolci srednjih šol ga naj bero,» to mnenje se je udomačilo; primerilo se mi je pred desetimi leti, da se je četrtošolec obregnil, ko sem mu ponudil za čtivo Jurčiča: naša najmlajša mladina je bila orientirana po horizontu «Nine» in «Bele krizanteme». Pa le na zunaj. Na tihem so mnogi, baš množica, brali Jurčiča; govorili o njem in njegovem pisateljskem daru kajpada niso. Ni bilo moderno. S tisto priročno, lepo, preprosto izdajo Narodne tiskarne, dokaj tudi z Govekarjevo dramatizacijo, naposled z izdajo «Desetega brata» pri Mohorjevi družbi, je umetniška zavest, tudi ne zavest, našega naroda sprejela Jurčiča v svoje nedrije tako intimno, kakor nobenega drugega pisatelja. Brhka svežost in čistoča našega jezika, ki se z njo, se mi zdi, ne more meriti noben drug moderni jezik, svežost, ki se ne dá sprhniti po nobenem umetničenju, je učinek Jurčičevega čtiva. Mislim, da nisem ravnal napačno, ko sem pred leti nasvetoval Hrvatom, naj čitajo Jurčiča, ako se nameravajo upoznati z našim jezikom, in takisto napotil inorodce, ki so se že tekom svetovne vojne začeli zanimati za naš narod, da so pričeli z Jurčičem.

Ko je bil Jurčič v Narodni tiskarni razprodan in so postale tiste temno rdeče knjige redkost, se je bilo bati, da izgubi naš narod pisatelja, ki je bil

skoraj pol stoletja najbolj njegov. Dr. Prijatelj je prevzel misijo, da Jurčiča nanovo uvede med Slovence in ga obenem razkrije v značaju in pomenu. Celotna izdaja Jurčiča raste krepko pod njegovim uredništvom; on jo gradi z zanesljivimi podrobnostmi pod varno streho širokega obzorja. Kaka bo končna sodba o Jurčiču, ne vem; svojo sodbo, sklenjeno po mnogoletnem preudarjanju in primerjanju, pa izrečem baš ob «Klošterskem žolnirju» in «Desetem bratu», ki sta oba nastala l. 1866., že tu in ta se glasi: Jurčič je naš največji pripovedni talent. Te označbe sem vedno pričakoval od koderkoli. Dr. Prijatelj zdaj že pravi (str. XXXIX): «Jurčič je bil velik pripovedni talent,» a dostavlja, da ni bil «oni ženij», ki bi «nam bil že takrat podal psihologijo, socialno in psihološko sintezo našega kmeta» (v Levstikovem zmislu); opravičuje pa Jurčiča s pristavkom (str. XL): «Sicer pa tega cilja naše lepše slovje še do danes ni doseglo». — Res je to, i eno i drugo; tudi na primer glede dr. Tavčarja, ki uprizarja kmeta vse globlje in drugače nego Jurčič (primerjaj o tem dr. Prijateljev uvod k VI. zvezku dr. Tavčarjevih Zbranih spisov, str. XI.), a pri svoji sodbi vztrajam, da je Jurčič naš največji pripovedni talent. Da se ta talent ni mogel — ni imel ne časa ne prilike — v vsej bogatosti razviti, to je ena tistih tragičnih senc, ki so zatemnjevale razvoj našega malega, nadarjenega naroda. Ko bi se razvijal, bi se Slovenci morda mogli ponašati s čim podobnim, kakor je nedosežni Roseggerjev slavospev kmetijstvu in kmetstvu «Erdsegen», dasi bi njegov talent bil sigurno prešibak za grandiozno sliko naše kmetске in kmečke domačnosti v stilu, kakor je v silni, pretresujoči tragiki oživotvoril bitje in žitje nam sicer neumevnega japonskega orientstva Claude Farrère v «Markizi Yorisaka». Bodimo pa Bogu in usodi hvaležni, da imamo Jurčiča vsaj takega, kakršen je in je pri nas bednikih mogel biti! Maupassant našega kmeta Jurčič tudi ni mogel biti; v svoji idilni naivnosti se nemara — upravičeno ali ne — celo veselimo, da realist Jurčič ni predstavil svetu našega kmeta tako katastrofalno naturalistično, kakor je Maupassant v noveli «Le Diable» francoskega kmeta, čeprav se zavedamo, da so tudi med našimi kmeti taki, kakršen je ta Francoz.

Za naše širše občinstvo je v prvi vrsti važen tekst Jurčičevih spisov; saj je najprej potrebno, da jih sploh pozna. S teksti novih izdaj naših pisateljev je križ, je bil prav za prav vedno križ, kadar izdaje ne oskrbuje avtor sam. Tuji izdajatelj ne vé, v kaki obliki naj položi pred občinstvo svojega pisatelja. Po znanstvenem načelu bi izdaja morala ohraniti ali ugotoviti tisto obliko, ki jo je avtor nazadnje dal svojemu spisu; katera je ta oblika, je v naših razmerah obično zelo težko določiti, da, nemogoče, če je avtorjev spis že prvotno izšel pod tujim uredništvom, ki je s svojega vidika seveda popravljalo in prirejalo prispevke sotrudnikov. Poleg znanstvenih svrh, če jih sploh ima, pa računa malodane vsaka izdaja naših pisateljev (izjemo tvori doslej le dr. Žigonova «Prešernova čitanka») obenem tudi na navadno čitajoče občinstvo, ki pričakuje besedila, soglašajočega s sedanjo pisavo; izdajatelj je torej prisiljen, da svojega pisatelja glede jezika in sloga prireja, «popravlja». Ker se mora izdajatelj-urednik gibati med dvema skrajnostima, ne da bi zadovoljil obema, in pri tem odloča njegov čut in okus, bralci pa zavzemajo tudi vsak svoje stališče po čutu in okusu, zato ni mogoče vsem ustreči. Kolikor vidim — podrobno te točke nisem zasledoval — si je tudi dr. Prijatelj pomagal s kompromisom; v besednem redu in v pravopisu je tekst izdatno prirejal po svoje. Ni razloga, da bi temu oporekali, dasi bi marsikje ne soglašali s preuredbo. Omenim le kar na prvih straneh: «pri vsaki p o v o d n i» ... «o povodnih» (str. 4.), če ni tiskovna pomota: tu je naša dosledna pisava le «povodnji(h);

na str. 3. je dr. Prijatelj Levčevo »prirodino lepoto« popravil v »prirodno«: to pa pomeni kaj drugega! Vezave »okroginokrog«, »čimdaljebolj« itd., kakor so res logične, se bomo težko kdaj navadili. Toda, kakor rekoč, v tem pogledu se ravnamo po Horacij-Stritarjevem: hanc veniam petimusque damusque vicissim.

(Konec prih.) — Dr. Jos. Tominšek.

Prispevek k zgodovini slovensko-srbskih literarnih odnošajev. (Konec.)

Trebalo bi se sedaj vprašati, odkod Markoviću tolik interes tudi za slovenske stvari. V tej zvezi bo primerno, povedati kaj o njegovem življenju sploh.

Paja Marković-Adamov se je narodil v Sasah pri Sremskih Karlovcih l. 1855. Gimnazijo je študiral v Karlovcih in v Novem Sadu, filozofijo pa (izza 1875.) v Gradcu in na Dunaju (tu je bil 1880. predsednik srbskega dijaškega društva »Zore«). L. 1880. je prevzel učno mesto na gimnaziji v Karlovcih ter je živel tu do svoje smrti 1907. Bil je tudi pripovedni pisatelj ter je rad pisal slike s sela v Roseggerjevem zmislu, a ne da bi dosegel posebno literarno višino.

V Sremskih Karlovcih je za Markovićeve mladosti na gimnaziji službovalo več Slovencev, tako Luka Zima (od 1856. do 1876.), Jos. Žitek (1856—1871), Josim Jevšenag, Nikola Peklar (1859—1872), Jakob Žnidaršič (1871—1873), Franc Borštnik (1873—1876).¹⁴ V tako majhnem kraju, kakor so Sremski Karlovci, so ti profesorji kot Slovenci že eo ipso mladino opozarjali na najzapranejši del jugoslovanstva.

Ko je prišel Marković v Gradec — Grčić je tam študiral že od 1872. — so se poedina dijaška društva baš diferencirala iz splošnejših slovanskih teženj (»Triglav«). Graški ali dunajski študent Marković je lahko dobil v roke Stritarjev »Zvon«, kjer je izhajala (1878.) njegova »Raja« s Šubičevimi ilustracijami. Na novo je pa na ilustrirano »Rajo« l. 1886. Marković bil opozorjen pač po zagrebškem »Viencu«.¹⁵

Končno pa bi bilo treba pripomniti, da je pančevska »Narodna Biblioteka« že prednjačila »Stražilovu« s prevodi iz slovenščine. Ako je »Stražilovo« pri našalo sploh prevode iz slovanskih jezikov, ni mogla lahko izostati slovenščina; ipak je reči, da je Marković kazal posebno zanimanje baš za slovensko književnost.

Med srbskimi prevajalci iz slovenščine se nam za ono dobo navajajo¹⁶ Nikola Manojlović (ps.: Rajko), Jos. Radivojević-Vačić, Andra Gavrilović, a pri »Stražilovu« posebno že imenovani Veljko M. Lukić.

¹⁴ Prim. Lazić, Kratak pregled istorije srpske pravoslavne gimnazije u Sr. Karlovcima (odtisk iz programa tega zavoda 1890/91., str. 42). »Životopis Luke Zime« je napisal Križan (v Varaždinu 1908). O prvih treh pravi poročilo izrecno, da so »jezikom srpskim kao Srbi vladali«. Borštnik je bil zelo strog, tako da so se mu dijaki nekoč uprli.

¹⁵ »Vienac« (1886) je v št. 9. (27. februarja) priobčil iz »Raje« sliko »Glasnik«, v št. 12. (20. marca) pa sliko »Junak in lastovica«, obe s tolmačem motiva, torej nekako istodobno s časom, ko je Marković tako toplo pisal o Šubičevih ilustracijah; Marković res tudi omenja (pri Grčiću, str. 51), češ, da »„Vienac“ donosi pokatkad te ilustracije«. — Motiv »Raje« so takrat v ospredje rinili vojni dogodki na Balkanu, a Šubić je pri »Viencu« še posebej interesiral radi svojega imena. V št. 32. (7. avgusta) je »Vienac« priobčil Šubičev portret s pripombo (560), da treba to ime prav za prav pisati: Šubić, ne kakor so ga dotle pisali slovenski in hrvatski časopisi, a v št. 33. (14. avgusta) Šubičevo sliko »Starinarstvo« (Arheologija) z opombo, posneto po slovenskih listih, češ, da se je oče ali ded umetnikov priselil iz Hrvatske ter da ima umetnik ime, »koje je svakome Hrvat u sveto i milo«. Ljubljanski »Slovan« je 1886. v svoji prvi številki pisal še: Subić, a v aprilski (1. aprila): Šubić.

¹⁶ Tu je misliti tudi na »Bosansko Vilo«. — O dotedanjih prevodih iz slovenščine v srbsčino gl. Andre Gavrilovića »Pisma«.

marsičem preseza: spoštovan, odličen gospod je. — Moje hrepenenje se koncem koncev prav nič ne razlikuje od — želja, ki se zbude vetrnjaku ob prvi natararici, le da se jaz ogrinjam v razkošne halje najzamotanejšega modrovanja. Ali nisem le igračka docela nagonskih sil, ki se pri meni, človeku, pač javljajo v vse varljivejši obliki kot pri — živali...»

Tedaj pa je Molja mahoma prekinilo trkanje. Komaj se je okrenil k vratom, že je vstopil — orožnik.

Vljudno mu je izjavil, naj mu po višjem ukazu sledi.

«To je Grozdovo delo!» se je Molj zgrozil in stisnil zobe.

Nekaj trenutkov kesneje je izpred stanovanja oddrdral avto z aretiranim Moljem.

(Konec prihodnjič.)

Li-Tai-Pe-Mirko Pretnar:

Slutnje.

Murva z listjem se je že odela;

kje si, zemlja, svoje cvetje vzela?

«Nikdar več se moj gospod ne vrne,

prej objamejo me sence črne.»

Pomladanski vetrič skozi zastor diše:

«Kam z bolj bi?» dekle v solzah vzdise.

Književna poročila.

Jurčičevih zbranih spisov III. zvezek: Klošterski žolnir. Deseti brat. (Konec.)

V literarnem uvodu razpravlja prof. dr. Prijatelj z njemu lastno akribijo o spočetku, zasnovi in slovstveni osebnosti obeh Jurčičevih spisov. Z zanimanjem in s pritrjevanjem sledimo njegovim izvajanjem, ki že kot taka svedočita o pomembnosti obeh spisov. To seveda ne izključuje, da bi tu in tam ne bili drugačnega mnenja. Ne morem na primer pritrditi urednikovemu očitku (str. VIII), da je največja psihološka hiba v «Klošterskem žolnirju» utopitev patra Avgušтина, češ, docela neverjetno je, da bi se vsled ran oslabljeni inženir šel vozit s čolnom (nekam pedantičen se nam zdi urednikov argumentum ad hominem: «Naravno bi bilo, da bi čim prej izkušal priti domov v posteljo»), in takisto neverjetno, da hoče prior stopiti v čoln k inženirju, dasi ga pozna kot strastnega nasprotnika. — Po mojem mnenju je i prvo i drugo dovolj utemeljeno. Baš telesne rane, ki so ga le trenutno omamile, so vnele v inženirju vso strast, in vroča kri mu je tem bolj zavrela, ker je bil prepričan, da zdaj pozna pravega povzročitelja. Ta strastni in romantični junak, ki ga od te strani ostro riše urednik na str. VI., naj bi šel zdaj, ko v njem vse vre, domov v posteljo? Kako mu je pač vzkipela strast in se mu je napela vsaka mišica ter so se mu potrojile moči, ko je nepričakovano pred seboj zagledal

domnevnega svojega smrtnega sovražnika, namišljenega zahrbtnega ubijalca! Na drugi strani pa je na mesto dospel prior z izrecnim namenom, da govori odločilno besedo z inženirjem, zavedajoč se plemenitosti svoje misije, a brez slutnje, kaj se je medtem zgodilo, ves utopljen v gorečnost svojega poklica, na tistem morda tudi poslušajoč očitke slabe vesti. Katastrofa je neizogibna, je utemeljena.

Ni pa dr. Prijatelj poudarjal tragične krivde priorjeve. Jurčičeva umetniška dolžnost je bila, da priorja ne dá utopiti samo zaradi snovnosti romana po načinu kolportажnih. Ta krivda res obstoji. Pa ne morda, kakor se zdi na prvi pogled, vsled načelnih razlogov odpora proti združitvi inženirja s Katrico; ta odpor je bil priorjeva dolžnost; ampak v načinu in v sredstvih tega odpora, ki kažejo, da je prior kljub vsej svoji učenosti in zunanji obliki v afektu pokazal pristno naravo — kmeta. Pomislimo, kako naročuje prior hlapcu Miheljnu, da naj odganja inženirja od hiše (str. 32.): «Kakor tatu, tako ga zapodi, kadar ga boš videl blizu. Ako se ne pobere zlepa, vzemi še dva hlapca in zapodite ga s preklo». Tako govori visoki dostojanstvenik! Tej prav kmečki justici pa še pritakne kmetsko-naivno previdnost: «Samo varujte se, da ga kateri preko glave ne udari, in sploh sila naj bo zadnja». Res, inženir ne ve za to naročilo, on o njem le sklepa, vedeti ga ne sme; vemo za nje pa mi; zato se nam ne zdi čudno, da inženir za tisti sirovi napad drvarjev prisoja odgovornost priorju. Ve za to svoje naročilo seveda tudi prior, in omenili smo že, da ga, dasi to ni povedano, peče vest, osobito ko vidi, da se je pri inženirju v glavni točki, glede čistosti njegovih namenov napram Katrici, zmotil. — Glavna razvojna hiba romana pa leži po mojem mnenju baš v inženirjevem značaju, v romantično idealni strasti do kmetskega dekleta, in to pri možu, ki ima dovolj, rekli bi, preveč izkušenj za seboj. Problem: fino olikan mož si jemlje nevesto s kmetov, je prijel Jurčič kaj površno. — Vse drugače se je lotil dr. Tavčar («Cvetje v jeseni») tega težkega problema. — Rešil pa ga je — kajpada drugače — z grčavo doslednostjo Rosegger v zgoraj navedenem spisu. — Tragične krivde ne nosi na sebi naš inženir nikake, ampak pravo krivdo; zato nas njegova usoda nič ne gane.

Za «Desetega brata» je dr. Prijatelj zbral vse pripomočke, da presojujamo nastanek, zasnovo in pomen romana. Najbolj bodimo uredniku hvaležni, da je vzel v zaščito izvirno samostojnost Jurčičevo. Res spada tudi med nalogo slovstvenih zgodovinarjev, da iščejo vezi med raznimi literarnimi deli in odkrivajo morebitno medsebojno odvisnost; ne morejo pa biti dovolj previdni z očitkom nesamostojnosti, sploh z dalekosežnimi sklepi. Odkar je dr. Mahnič, in sicer z agresivnimi nameni, očital Stritarju odvisnost od Schopenhauerja in pri «Gospodu Mirodolskem» od Goldsmitha (Rimski katolik I, 362—374), se pri nas od take vsebinske sličnosti sklepa često prehitro na nesamostojnost. Obično pa se bo preiskovalec moral zadovoljiti s konstatacijo sličnosti.¹

¹ Baš v zadnjem času smo izvedeli več takih opozoritev. V «Kritiki» 1922, str. 466, opozarja Vladimir Lunaček, da je imel Mažuranić za «Smrt Smail-age Čengijića» vzor v Byronovem «Corsarju», a pri obeh je «glavna tendencija dijametralično različna». — V prvi številki Doma in sveta, 1923, str. 25, navaja dr. Pregelj, da je Aškerčeva «Vojakova nevesta» po Bürger-Prešernovi «Lenori», «Mrlič na morju» po Puškinovem «Utoplencu», a «Godčeva balada» je «nastala morda prav slučajno ob Aghazijevi sliki (v Hausschatzu 1880, str. 357), ki nam predočuje dva ciganska godca ob razpotju pred volkom». — V isti

Pravo je zadel dr. Prijatelj, da (str. XXII) poudarja Jurčičevo samostojnost napram Scottovemu «Starinoslovcu», ki ga je Jurčič seveda dobro poznal, češ, «Deseti brat» je «krepko izviren plod Jurčičeve umetniške invencije»; iz Scotta pa vidimo pri njem po Levčevem izrazu le «reminiscence». Še boljše, se mi zdi, je zadel Stritar razmerje, pišoč (glej str. XXV): «Jurčič... je bral... z gorko dovzetnostjo nedosežnega Scotta in bral ga je s pridom... Učil se je po njem, ali posnemal ga ni. Ohranil si je svojo lastno, krepko individualnost». — To dokazuje s podrobnim primerjanjem naš urednik.

Z vso pravico imenuje dr. Prijatelj (str. XXXIII) «Desetega brata» «epohalen pojav» in ga ščiti proti preostri zasebni Levstikovi kritiki. Po mojem mnenju ga ščiti celo premalo. Saj smemo vendar enkrat povedati, da Levstik, ki ni poznal mirne objektivnosti in je bil vseskozi apriorist, ni mogel biti pravičen kritik; tega se je tudi sam zavedal. Kako krivo je sodil «Desetega brata», spoznamo z začudenjem iz njegove presoje Kvasove osebnosti; v Kvasu vidi namreč Levstik — glavnega junaka (str. XXVIII); to je dr. Prijatelj seveda popravil in (str. XXXIV) glavnega junaka, Martinka Spaka, globokoumno označil kot «visoko kreacijo našega trpinčenega naroda». Ni pa v «uvodu» postavljen v primerno luč močni dvojni motiv: zapuščene neljubljene matere in še nesrečnejšega zapuščenega otroka, motiv, ki ga je Jurčič s prav ženialno spretnostjo porabil v psihično poglabitev značaja glavnega junaka in ga zaeno s spretno, vprav umetno tehniko razpletal v vzorni, do konca napeti ekspoziciji. V tem pogledu je roman klasičen! Ni tu mesto, da bi podrobno različili Martinkov značaj, plod tudi podedovanega greha, ter opozarjali na sorodnost z «usodnimi dramami»; rečemo pa lahko, da so dobro utemeljene tudi tiste poteze, ki jih dr. Prijatelj (na str. XXXV) graja kot prisiljene ali neverjetne.

Pričakoval sem tudi, da bo dr. Prijatelj končno osvobodil Jurčiča tistega udomačenega, prvotno Levstikovega očitka, da se mu je značaj Manice (ker gosposkih žensk baje ni poznal) ponesrečil, češ, 24letna Manica je za Kvasa — prestara in se v svojih zrelih letih ni mogla zaljubiti v mladeniča istih let. Mi pa pravimo: tisti v resnici ne pozna ženstva, kdor kaj takega Jurčiču očita. Le romantični zaljubljeneci si izbirajo za svoje junakinje 16letna dekleta, sigurno, ne da bi imeli prilike si pobližje ogledati bitje in žitje — da se tako izrazim — take punice. Izkušnja kaže, da si posebno dorasli gospodje pisatelji izbirajo radi prav mlade izvoljenke junakinje; da spada med nje v življenju in poeziji tudi Levstik, tega še leta 1866. sicer niso vedeli. — Kakor v življenju leta ne doočajo starostnih in mladostnih čuvstev, tem manj v poeziji. Lahko je dekle s petnajstimi leti v gotovem zmislu bolj «zrelo» kakor tridesetletna žena; a štiriindvajsetletna Manica je mogla in je v njenih okoliščinah kar morala čuvstveno biti še sveža — kakor kaka mladenka v najprvem cvetu. Sicer pa je tudi vloga, ki ji jo je odkazal pisatelj, zahtevala naposled preudarne odločnosti; premlada deklica bi v resni življenski priliki zmogla kvečjemu znano dekliško trmo.

Dragocene, od prve do zadnje, so urednikove opombe k obema spisoma.

Dr. Jos. Tominšek.

številki Doma in sveta, str. 30, domneva dr. Debevec, da je na dr. Tavčarja vplival Spielhagen z risanjem predmarčne dobe in z mržnjo napram modri krvi (Problematische Naturen 1860), ali Auerbach (Neues Leben 1852) z isto tendenco, ali morda (seveda glede «Visoške kronike») Meinhold z romanom «Bernsteinhexe» (1843), kojega ozadje je tridesetletna vojna in kjer se pripovedovanje vrši v obliki kronike s starinskim jezikom.